

Uit het diensthuis uitgeleid

REDE

TE LEEUWARDEN, TE GRONINGEN
EN TE ROTTERDAM GEHOUDEN

DOOR

Dr. A. KUYPER

TWEEDE DRUK

KAMPEN — J. H. KOK — 1912

UIT HET DIENSTHUIS UITGELEID

JN 5985 .A6 K892 1912
Kuyper, Abraham, 1837-1920.
Uit het diensthuis uitgelei

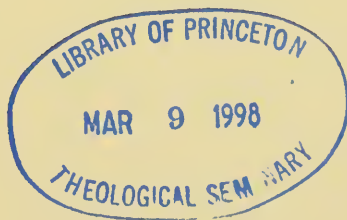
Uit het diensthuis uitgeleid

R E D E

te Leeuwarden, te Groningen en te Rotterdam gehouden

DOOR

Dr. A. KUYPER

VOORWOORD.

Van Links is mij verweten, dat ik door deze rede in besloten vergadering, alleen voor geestverwanten, te houden, het publieke oordeel over mijn woord schuwde. De letterlijke publicatie van wat ik sprak, ontnemt aan dit verwijt zelfs elken schijn van gegrondheid. Een publicatie waarover met mijn uitgever reeds weken vooruit veraccordeerd was, nog eer ik te Leeuwarden sprak. Ze lag dus van meet af in mijn plan, en is mij in 't minst niet door het onheusch verwijt afgedwongen. „De publieke zaak publiek”, was, krijgsraad uitgezonderd, steeds ook mijn leuze.

KUYPER.

's Gravenhage, 12 April 1912.

M. H.

Heel het land over voelt al wie 't zich een eere rekent, Anti-revolutionair te zijn, hoe de ingang van onze twintigste eeuw, ons toebracht aan een keerpunt in onze historie. In de eeuw die achter ons ligt, kenden we — Mackay's episode uitgezonderd — niet anders dan druk, en tegen dien druk onzen strijd; maar in de eeuw die sinds intrad, weerklonk op eenmaal het hooge lied der vrijmaking en gaf God de Heere 't ons, te juichen in onze tenten. Van de elf jaren, die nog pas van deze eeuw verliepen, wimpelde nu reeds acht jaren lang meê onze kleur in de vlag die van het Regeerkasteel uitwoei. Ja, derwijs sloeg geheel de toestand om, dat zelfs de hoofdleiding van 's Lands zaken nu reeds ten derden male aan een Antirevolutionair staatsman werd toevertrouwd. Zulk een keerpunt op onzen weg nu legt ons van zelf den duren plicht op, om ons klaarlijk rekenschap te geven van wat onze God ons hierin te zeggen heeft.

Dit nu ontleen ik liefst aan wat bij soortgelijken keer in Israëls verleden, van Horeb aan Israël werd toegeroepen, toen al 't volk de woorden opving: „Ik ben de Heere Uw God, *die U uit het diensthuis heb uitgeleid*”. Israëls dienst onder de Pharaonen kent ge, en ge kent ook het Mirjamslied, waarin de sterkheid bezongen werd van Hem, die op 't pad door de Schelfzee, Pharao zijn ondergang en Israel een doortocht deed vinden. Ik houd u daarbij niet op. Maar wat ik wel uit eigen heugenis voor u oproep, is de smaad en verdrukking, die het Christenvolk in deze landen

gedurende de eeuw die achter ons ligt, niet van de Pharaonen, maar van het Liberalisme ondergaan heeft. Ik doe dit niet in bitterheid, want, treed ik voor u op met de leuze, dat niet wij zelf 't zijn, maar dat 't de Heere onze God is, die ook ons uit het diensthuis heeft *uitgeleid*, dan ligt er immers van zelf de belijdenis in, dat het ook diezelfde God was, die ons in dit harde diensthuis *gebracht* had. En wel er ons in gebracht had, als *boete* voor eigen en der vaderen schuld, en juist daarom tegelijk als het bijtend vocht, dat alleen in staat was, ons te genezen van onze geestelijke wonde.

Geestelijk hoogstaande, roemruchte dagen had het Christenvolk in Nederland tijdens onze worsteling met Spanje gekend. Er was toen *bidden* geleerd. Voor de eere Gods werd geen offer te groot geacht. Er schitterde een trouw en liefde, die de Calvinisten in al onze zeven provinciën als in één lichaam op 't innigst saamverbond. Er blonk een geloofsijver, die voor geen weerstand dof werd. De hope op wat de toekomst brengen zou, deed en schavot en ballingschap verachten. Het bloed der martelaren vloeide en de kerke Gods bloeide. Het getal der geloovigen wies. En mannen vol des Heiligen Geestes togen naar vlek 'en dorp uit, om de getrouwen te bezielen, ze aan te vuren, en als 't lijden te hard en te bang werd, ze te troosten met de kroon die ons wacht. Zoo ging het, nu weenend en dan jubelend, door tot op 't groote Concilie van Dordrecht, en toen was de strijd uit, het lijden geleden, en bleef aan het Calvinistisch volk de zoo welverdiende triomf.

Maar, en dit blijft voor altoos de donkere plek in onze toenmaals zoo schitterende historie, reeds van die ure van Dordrecht af volgde de inzinking, die, eer een eeuw verliep, onze verwording reeds ter helfte volbracht had. Veel wat in de ure des gevaars innig vereend stond, werd nu al spoedig gedeeld en uiteengeworpen, en veel wat oorspronkelijk in geestelijke warmte had gegloeid, deed nu bij aanraking reeds door zijn kilte huiveren. Dorre, schoolsche lettergeleerdheid was in de plaats van de warme geloofsbezieling getreden. De herders, die in de ure des gevaars de kudde langs de afgronden hadden geleid, schenen nu, meer dan op 't heil der

kudde, op het sterken van eigen hoogheid bedacht. Van lieverleê trok toen het geloovige volk zich in zijn gezelschappen terug. In den gewonen volkskring verving wereldzin welhaast vroegere soberheid. De ernst, die eens het leven in zoo gouden plooi gespannen hield, ging in vaak wulpsche jokkernij onder. En toen met het eind der 18e eeuw de stroom der ijdelheid ook ons, onder het getrompet en bazuingeschal der Fransche Revolutie, toevloede, — stond alleen Bilderdijk nog, maar dan als eenzame bard, voor de eere van zijn God te roepen, onderwijl zelfs Dienaren van het Woord meêdansten om den wortelloozen Vrijheidsboom.

Zoo was de eere onzer Vaderen door hun eigen kinderen begraven. Hoe zou men ook nog eerbied hebben gekoesterd voor het dor leerstellige geraamte, dat onze heerlijke belijdenis verving; voor een orthodoxie waaruit alle gloed verdween; en voor een Kerk wier ontzieling reeds in de 18e eeuw tot schier algeheele verbastering van ons nationale leven geleid heeft. Men wist buitenaf nog, dat dukatengoud te over in onze geldkisten lag opgetast, en dat het daarom de moeite loonen kon, hier buit te komen halen, maar aan staatslieden waren we arm, onze vlootvoogden droegen van de Tromps en de Ruyters weinig meer dan den ouden admiraalsstaf. Ons veldleger boezemde geen eerbied meer in. Zelfs onze geleerde scholen waren in discredit gekomen. En als er in de kerk onzer vaderen niet een Comrie uit Schotland kwam, of voor het vrome volk stukken van Owen en zijn Puriteinen vertaald werden, ontbrak ook op kerkelijk gebied al wat nog gloed kon ontvonken. Is het dan wonder, dat de nieuwe denkbeelden, die uit Frankrijk hier geïmporteerd werden, meer dan ingang, ja straks bijval vonden? Kon het bevreemden, dat, waar onze eigen letterkunde verdorde, de Rousseau's en Voltaire's lievelingsschrijvers werden? Vanzelf is toen in o, zoo korte spanne tijds, schier al wat mêesprak en den toon aangaf, onder ons fransch-liberaal geworden; toen ter tijd meest liberaal op het roode af, — hoogstens soms nog in het conservatieve bruin getemperd; maar toch altoos zóó, dat *niet* uit het liberale beginsel te leven welhaast voor beneden de eere van den beschaafden burger gold.

Het is zoo, Bilderdijk bleef er met schorre keel tegen in roepen, maar wat zou die ééne stem, van een man zonder positie, en die zichzelf vaak 't meest afbreuk deed, tegen zulk een publieke opinie vermogen? Men liet hem razen. Jolend en jubelend ging 't al achter de alles omwentelende Revolutie aan. Zoo vergat Nederland der Vaderen God. Zelfs in Christus' Kerk begon de Supranaturalist reeds de mysteriën uitteholten, en de Rationalist ons het Schriftgezag te ondermijnen. Nederland had achter zich een gansch eenig schoon verleden, waarin het groot met zijn God was geweest. Thans brak het met dien God zijns Verbonds, om 't met een tentroonverheffing van den mensch te beproeven. Zelfs het geloovig volksdeel, dat er nog was, vond geen moed meer in 't hart om een zielaangrijpend protest te doen hooren. En natuurlijk dat toen ook voor Oranje de ure sloeg om 't land te verlaten.

De *Oranjebloem* verwelkte. God lof, de *Oranjeboom* verdorde nog niet!

Bang was het lot dat toen over ons Vaderland gehengd werd. Ons aloude Gemeenebest, de republiek der zeven Provinciën, begroef men eer ze 't bestierf. Naar Parijsch model werd hier toen in allerijl een looze volksstaat in elkaar getimmerd. Nog eer dit geknutsel fiasco kon maken, werd ons een koning van Corsicaanschen bloede opgedrongen. En toen deze zich in 't volk sterkte, lijfde Frankrijks keizer kortweg heel onze Vaderlandsche erve bij zijn reuzenstaat in. Nederland bestond niet meer. En toen begon eerst recht onze jammer. Ons vooral toen zoo rijk Koloniaal bezit, met de Kaap er nog bij, nam Engeland onder zijn hoede. Onze jongelingen, in 't Napoleontisch leger ingelijfd, dreef men naar den ijsvloer van de Berezina. Onze pakhuizen werden leeggehaald, en niet weer gevuld. Onze koopvaardijvloot bleef in de dokken voor anker gemeerd, en de nog terdege gevulde geldkisten werden letterlijk leeggeplunderd. Toen in de 16^e eeuw

het Calvinisme hier binnentoog, ontlook onze nationale welvaart, met de Sansculottes verdorde ze en sloeg neer.

En toch wilde de volkswaan het niet opgeven. Van geen terugkeer tot der Vaderen God wilde men hooren. Het heil zou ons toch ten slotte uit de souvereiniteit des menschen dagen. De *vrijheid* onder verbreking van allen band, de *gelijkheid* van heer en knecht, en de *broederschap* van alle volken, zou, onder het *ni Dieu ni maître* in gouddraad gestikt, de leuzen-trits zijn, waarmede we de toekomst tegengingen. Wie anders zon of zong, vergat, zoo heette 't, en schond onze menscheneere. En toen is eerst recht de verdrukking begonnen, die het nakroost der oude Calvinisten met smaad overdroop en schier een eeuw lang ons in ijzeren band beklemd en beknelde hield.

Die onderdrukking was verdiend, of hadden ook wij niet in de dagen onzer macht anderen onderdrukt? Maar toch ze was, meer nog, van de zijde der verdrukkers *gewild* als veiligheidsmaatregel. Er school opzet in. Al spoedig toch voelde men in de toongevende kringen, dat er vroeg of laat een conflict te komen stond. Immers de Fransche jubelzang verheerlijkte de *volksstem*; het stemrecht van het massale volk zou de bron van het recht worden; leve de machtsfeer van de helft plus één! Maar al ging dit in Frankrijk van zelf, hier zou 't zonder horten en stooten niet gaan. Zij toch die hier de leiding in handen namen, wisten maar al te goed, hoe het volk dat van ouds aan het gebed hechtte, nog verreweg de meerderheid in het land vormde. Met een stemgegoochel, als waarmeê men te Parijs staatsvormen schiep en omschiep, kreeg men hier, eer men er op bedacht was, na de eerste ontgoocheling, het aloude Calvinisme terug. Men wist, wat er nog altoos in 't volk school; men doorzag, dat wat er nu in sliep, weer wakker kon worden; en de vrees dáárvoor is toen de prikkel geweest die dreef om ons te onderdrukken. Vandaar zelfs nog in Thorbecke's dagen de oligarchische oppermacht gevestigd in het electoraal privilege van nauwelijks eenmaal honderdduizend kiezers. Doch dit volstond niet.

Op dat onzinnig lage cijfer was het kiezertal niet duurzaam te houden, en daarom moest gegrepen naar een tweede kunstmiddel; en dat tweede kunstmiddel nu zou de Openbare School zijn, mits er de neutrale vlag op werd uitgehangen en aldus de Moderne Secteschool ingeluid. Die School zou uit 't volk uitvijlen, wat door huis- en kerktraditie nog in het opkomend geslacht inzate. En uit die onvolprezen school moesten de ouders dan hun kinderen thuis terug ontvangen, versmolten en omgegoten in geesteskinderen van Rousseau.

Maar zelfs achter die dubbele borstwering van het oligarchisch kiesrecht en van de neutrale volksschool achtte men zich nóg niet veilig. Immers de Kerk bleef, in haar donkere schaduw, nog altoos een bedenkelijk tuighuis van geestelijke kracht, waaruit men zich onverhoeds tegen het Liberalisme kon keeren. Voorshands dreigde dit gevaar wel niet zoo sterk. Verreweg de meeste predikers toch hadden gebroken met de heiligste mysteriën, en in de aldus van pit beroofde prediking school geen kracht meer tot verzet. Alleen maar, er werden nog altoos psalmen in de gezelschappen gezongen. Van den Reveil ging ook in ons land heerlijk opleven uit. Piëtistische aanvliegingen kwamen uit Duitschland, methodistische opwinding uit Schotland over. En al kon men ze op zijn vingers tellen, een klein dozijn Oud-Calvinistische theologen bleef er toch ook toen nog. Vandaar dat men niet gerust was. Men wist nooit, wat er nog uit voort kon komen. Voor de steden zorgde men wel. Daar zaten de deftige liberale heeren zelf in het eeregestoelte van het ouderlingschap en werd wel opgepast, dat er geen prediker van het oude gilde binnensloop. Maar op de dorpen kon het gevaarlijk worden. En daarom ondervroeg men 't orakel, wat te beginnen met de theologische faculteit, en de Pythia bezwoer, op al wat Gereformeerd was, althans voor *die* faculteit het gestrengste exclusivisme toetepassen. En zoo is het exclusivisme toegepast meer dan volle 70 jaren, tot het mij in 1904 voor het eerst gegeven werd om in den hoogleeraar Visscher weer een man van de belijdenis onzer vaderen voor Utrechts hoogeschool voor te dragen. Maar tot op diens aanstelling moest

elk hoogleeraar in de Godgeleerdheid naar der Liberalen bedoelen, in bond met den jeugdfatsoeneerder op de lagere school, op bezwering van den Dordtschen geest al de vindingrijkheid van zijn vernuft spitsen. En eerst toen ook dit was gelukt en doorgezet, kwam men op rust, maar toen begon dan ook, met haast speelzieke lust, die diep insnijdende, chirurgische *operatie* die nu van zelf volgen moest. Een operatie er op gemikt en gemunt, om al wat liberaal heette, 'heel 't land door in 't licht voorop te schuiven, en al wat nog voor geloovig doorging, terug te dringen naar den duisteren achtergrond.

Die practische operatie begon toen met het monopoliseeren voor den Liberalist van alle posten en betrekkingen, die van Overheidswege te vergeven waren. 's Lands belang eischte immers, dat hiervoor slechts kundige mannen in aanmerking kwamen; hoe zou men dan voor een post van eenig gewicht ooit een man uit den kring der onzen gekozen hebben, wier stumperigheid immers spreekwoordelijk was? Zoo raakten onze mannen uit alles uit, kregen der Liberalisten geesteszones alle macht in handen, en werd het u reeds als jonge man van alle zijden ingefluisterd: Voeg u toch bij de Liberalen, of uw carrière is weg. Nóg meldt de historie, hoe 't met de Commissariaten in de Provinciën toeging; en zelfs toen in 1900 eindelijk het rad der politieke fortuin omsloeg, telde Zuid-Holland, dat al spoedig het tegendeel van Liberaal bleek te zijn, nog altoos slechts 14 burgemeesters, die voor den Rechtschen kant kozen, tegenover 170 van Links. En zoo stond 't welhaast in alle provinciën en in elke reeks van posten. Een niet-liberaal Notaris was al spoedig een witte raaf geworden. Wat niet-liberaal was, en niet door liberale kruiwagens werd binnengereden, kon zelfs het voorportaal niet bereiken. Een geloovig Christen in Staatsambt begon al meer in tal van kringen een *unicum* te worden. Of men de lijst der rechters, de lijst der

hoogleeraren, de lijst der officieren, de lijst van burgemeesters, of de lijst van de gewone administratiën raadpleegde, steeds weer bleken we uit alle invloedrijke betrekkingen geweerd. Ja, zelfs wat eereposten of eeretitels betrof, zag men er voordeel in, om ons ledig weg te zenden. Raadpleeg maar de samenstelling der meeste Staatscommissiën uit die dagen, de benoemden aan onze Academiën van Kunsten of Wetenschappen, de verkozenen in onze geleerde genootschappen, alle geadelden, en sterker nog, de gegadigden voor den dienst in onze Koloniën, en ge stuit van 1848 tot 1888, veertig jaren lang, onveranderlijk op een niets ontziend exclusivisme. Het is zoo, bij de Ontvangers hielden we vrijen toegang en onze zoons konden de kaders helpen vullen, maar voor wat eere en positie bracht, lag heel de burgerij in twee ganschgeheel uiteenloopende klassen ingedeeld: Voorop de klasse der eere, dát waren *de Liberalen*, — en achteraan de klasse van minder allooi, die der onbeholpenen, en *dát waren wij*.

En niet 't minst in deze laatste onderscheiding voleindde zich dan de krenkende smaad, dien men over ons uitgoot. Of liever het ging nog verder. Toen in 1880 de Vrije Universiteit in het koor der Nieuwe Kerk werd ingewijd, schreef een liberaal dagblad in vol-len ernst, dat de gezichten van ons, fijnen, aan de redactie nog waren meegevallen. Men had gedacht niet dan verlepte, uitgerekte, vale facies voor zich te krijgen, en heusch, wat men te zien kreeg, waren frisch er uitzierende kerels, soms zelfs met scherpgeteekende trekken. En zoo ging het heel het land door. Een fijne dacht men zich als een lompe figuur, met half-baviaansche tronie. *Dompers* was het geliefkoosde schimpwoord waarmee men ons nariet, en *Nachtschool* schold men echt-sarcastisch onze kwansuis-geleerdheid. De spotprent leefde van ons. Geen satyrist, of hij voelde een satyrieken kriebel over zich komen, als hij aan een fijne ook maar dacht. Niets ontzag men. Aan alles vergreep men zich. En men groeide erin, zoo men maar onbedaarlijk om ons lachen kon en met zijn spot ons van de markt verdreef. Hieruit sprak niets dan innerlijke onrust. Nooit toch kon men weten of niet vroeg of laat nog

eens een echt Oud-Calvinistische reveil van ons kon uitgaan, — zoo met een Geuzenlied als strijdzang! En dáár was men bang voor. En daarom moest alles in 't werk gesteld, om er ons van allen kant ónder te houden, ook al was het door ons te grieven en te krenken. Zelfs in overmoed sloeg dit over, en of men al een man als Bilderdijk, als Da Costa, of als Groen van Prinsterer voor zich had, het was al om 't even. Bilderdijk, aan wien in onze twintigste eeuw nu dan toch eindelijk heel het vaderland hulde bracht, werd bij zijn leven gebannen en met laster als bespuwd. Da Costa was te klein voor Amsterdam's o, zoo grootscheepsch Athenaeum, en Groen van Prinsterer stierf weg zonder ooit tot eere geroepen te zijn, liefst nagescholden als Protestantsche Jezuiet. Doch waartoe meer? Of ja, één trek moet er nog bij, om ons in nog dieper zin onze verdrukking te doen nagevoelen. Er was zoo vaak een vrome moeder, die niets ongedaan liet om haar zoon bij haar Heiland te houden, en die hem toch ten slotte zag afdolen, en dan het zielschrijnende zeggen moest aanhooren: „Moeder, toen ik nog fijn was, lachte ieder me uit, en moeder, dáár kon uw jongen niet tegen!”

Dat, M. H., was *ons diensthuis*. De ouden van dagen weten er nog van, en zelf heb ik er van 1865 af, nu bijna een volle halve eeuw lang, meê in geleden. Een harde tijd, maar toch een roerend-schoone tijd. De worsteling ging toen zoo van harte. Gevoeldet u zoo vanzelf aan de broederen aangesloten. Men behoefde er niet aan *te denken* om toch te bidden, maar bad vanzelf. Zin voor het tragisch-schoone zou u schier doen uitroepen: Och, kregen we die bange jaren van '60 tot '80 nog eens voor korte poos terug. En toch, dat mág niet; dat zou God verzoeken zijn. Israel voor het land der belofte aangekomen, mag niet naar de zweep der Pharaonen terugverlangen, zelfs niet terugverlangen naar de woestijn. De tragische passie voor de woestijn is ziekelijk insluipsel, het para-

dijs moet ons lokken blijven, en bijna in een nationaal paradijs heeft de Heere onze God ons nu immers uit het diensthuis doorgeleid. Het is zoo ongemerkt, het is zoo bijna vanzelf toegegaan, dat vooral de jongeren onder ons er zich nauwelijks rekenschap van geven, maar de ommekeer die tot stand kwam, is dan toch zoo overweldigend, dat we er nog voor staan. Denkt ge dat wij ouden, in de dagen van onzen bangen strijd, ooit van een toestand als nu intrad, ook maar gedroomd hebben? Het had er zoo niets van. Groen van Prinsterer, 't is zoo, had minister kunnen worden, maar dan om zijn persoonlijkheid, en nooit in een Rechtsch Kabinet. En toen nu zelfs Groen ons ontviel, de oude Mackay de ruste was ingegaan, en Elout van Soeterwoude ten grave was uitgedragen, waar was toen o, Christenvolk, uw hoop, uw moed gebleven? Ze scheen vergaan in al uw smart en rouw. Mij-zelf trof toen een om ziekte gedwongen ballingschap van bijna twee volle jaren, en nog kan mijn hart beven als ik terugdenk aan de donkere wolken, die toen zich ook boven mijn hoofd saamtrokken. Het scheen of 't alles ten einde liep en alsof de ure voor de ontbinding van onze kleine heerschare gekomen was. Op de eerste Deputaten-vergadering, te Utrecht, in een kleine bijzaal gehouden, daagde geen veertig man. O, denk, zeg toch nooit dat we onszelfen uit het diensthuis uitgeleid hebben. Naar menschenlijke berekening lag in Groen's sterven de natuurlijke ondergang van de partij die hij in 't leven riep. Maar toen kwam het politiek mirakel. Overmoed verblindde wie ons de knie op de borst had gezet. Kappeyne, die geroepen had: „Dan moeten de minderheden maar onderdrukt worden,” vaardigde zijn „scherpe Resolutie” uit, en daarmee stak hij zelf de lont in 't kruit. Liberalistisch bolwerk na bolwerk zagen we toen geheel onverwachts in de lucht vliegen, en uit alle hoeken en oorden des lands kwamen de verscholen Anti-revolutionairen opdagen, zich in een oogwenk in goede phalanx ordenen, en heirdag na heirdag houden onder nieuw-Calvinistische leus. Die bezielde actie zette met 1879 ook op Staatsterrein in, en eer we tien jaren verder waren, zag men in 1888 het politieke

rad reeds kenteren. Voor 't eerst bleef bij de stembus het Liberalisme in de minderheid. Het *pays légal* lei 't af. Het „volk achter de Kiezers” wist aanstonds zijn triomf te bezegelen, en Mackay werd formateur van 't eerste Rechtsche Kabinet.

Dat was nog niet de *uitleiding* maar dan toch het afschuiven van den grendel van *de poorte* van het diensthuis. Uit Gosen ging het toen naar de Schelfzee, door de Schelfzee naar Elim met zijn twaalf palmboomen, en nu gaat het, door de woestijn heen, steeds voort en verder naar het land der belofte. Denkt 't toch in. De ommekeer was zoo plotseling, de overgang zoo verrassend snel. Schier op alle punten tegelijk sloeg 't van smaad in eere, van druk in voorspoed, van boeien en banden in vrij-making over. Met de School begon de victorie. Onze School met den Bijbel, door Kappeyne nog in Rabsaké's taal gehoond, leefde op, zette zich uit, en kon zich nu reeds tot over het duizendtal vermenigvuldigen. Onze Pers, weleer tot drie, vier kleine weekblaadjes beperkt, nam toe in aantal van organen en in beteekenis door het woord dat ze sprak. Geen post noch betrekking was zoo hoog, of kloeke belijders van den Christus zag men er toe geroepen. Zelfs ons prachtig Insulinde werd onder Idenburg voor 't eerst aan een man die ónze leuze looft, toevertrouwd.

Van een exclusivistisch op alles voor ons-zelf beslag leggen, was hierbij natuurlijk geen sprake. In der Liberalisten zonde van het meest schaamteloos baantjes-egoïsme is noch 't eerste, noch 't tweede, noch 't derde Kabinet van onzen kant vervallen. Maar er is dan toch een poging gewaagd om de al te stuitende onevenredigheid recht te zetten; kostelijke, maar ongebruikte krachten ten bate van het Land in staatsdienst te roepen; en vooral om onze geloovige landsbevolking niet langer te plagen met jonge mannen uit de steden, die op 't *burgemeester*-zijn tuk, het *burgervader*-zijn niet verstonden. Zoo kwam er van alle zijden ontspanning. We vroegen noch kregen voorkeur, maar aan de minachtende achteruitzetting van weleer was een einde gekomen. Als er weer een Staatscommissie voor hoog advies moest ingesteld, sloot

geen Kabinet ons nu langer buiten. In alle hooge Colleges, tot zelfs in den Raad van State, en nu onlangs nog in de Rekenkamer, drongen onze mannen door. De Koninklijke Academie van Wetenschappen opende voor Woltjer en Bavinck haar poorte. Na onze Dagbladpers zag men zelfs Revue's opduiken. Van wat we schreven, werd allengs notitie genomen. De waardeering ons door Allard Pierson en Busken Huet reeds voor dertig jaren betoond, werd thans van steeds meerderen ons deel. Van de Nachtschool hoorde men niet meer, de statuetten van den Domper en den Fijne werden in het Antiquiteiten-Museum als curiositeiten bijgezet. Wel zwol er soms nog felle bitterheid op, maar die trok zich dan saam op de enkelen die heel vooraan stonden. Ik zelf genoot vaak de eer, als mikpunt daarvoor dienst te doen. Maar die enkele satyrs-raketten uitgezonderd, die nog zoo nu en dan den dampkring vergrauwen, is over heel onze vaderlandsche erve de lucht dan toch vriendelijk opgeklaard. Steken we nu de hand toe, dan wordt ze aangenomen. Als gelijken worden we nog wel van verre niet begroet, maar een lonk van nederbuigende goedheid schijnen we dan toch waard geworden. Voor de tichelsteen en hebben we niet zelf meer het stroo saâm te rapen; de drijver heeft opgehouden; en welhaast werd 't ook onder ons weer een leven in verheuging des harten. Dit mogen, dit moeten we getuigen, nief om te roemen in wat onze hand gewrocht of onze moed en heilige durf bestaan heeft, maar om, met de verlaten poorte van 't diensthuis achter ons, Hem die er ons heeft uitgeleid, onzen dank en onze aanbidding op te dragen, en met Mirjam 't door al onze gouwen te doen weerklinken: „Zingt den Heere, want Hij is hoogelijk verheven! Groote dingen heeft aan ons gedaan, Hij die machtig is; Heere der heirscharen is Zijn Naam”.

Was zoo onze *uitleiding*, dan komen we thans vanzelf voor de hoog ernstige vraag te staan, Mijne hoorders, wat naar Gods ordi-

nantie onzerzijds *op onze uitleiding volgen moet*. Ge weet hoe 't Israël verging. Uitgeleid door de sterke hand des Heeren bleef het, in steê van ijlings door te trekken naar het land der belofte, hangen in de woestijn. In die woestijn verviel het tot in zonde van afval. Zelfs heeft het afvallig volk toen oogenblikken gekend, dat het terughunkerde naar de vleeschpotten van Egypte. Zoo verging het Israël, en verging 't zoo ook onszelven niet maar al te vaak na redding uit nood in ons *persoonlijk* leven? Als 't water aan de lippen komt, dan o, zoo vurig bidden om uitkomst; maar, als het water weer van de lippen wegzeeg, Hem vergeten die uw Helper was. Helaas, *bidden* valt zooveel lichter dan *danken*. Bij 't bidden is de nood zelf u ten prikkel, maar als ge aan de ure van het danken toe zijt, voelt ge u weer mans en sterk genoeg, om zelf 't scheepken door de golven te sturen. Hierin spreekt ons zondig bestaan, zoo bij personen als bij volken. Zoo was 't bij Israël; en niet anders was 't ons Calvinisten na de glorie der 16e eeuw vergaan. En daarom ook na de uitleiding die ons tháns weer ten deel viel, mogen we ook nu de vraag niet van ons afschuiven, welke de gevaren zijn die ons ook op dit pas onzer historie naar dienzelfden doolweg lokken konden.

Laat mij u op een viertal dier gevaren wijzen mogen.

En dan is er al aanstonds de oude strijd tusschen het *zwaard* en den *truffel*. Zoolang de worsteling aanhield, berustte ook onder ons bij den veldheer de leiding. Groen van Prinsterer heeft zich nimmer als *bouwheer*, steeds alleen als *veldheer* aangediend, en de angst voor den vijand maakte dat als vanzelf zich een ieder aan de leiding van dien eenigen veldheer onderwierp. Zoo blijft het dan hangende de worsteling, maar zóó is niet de overwinning bevochten of de toestand keert. Van het slagveld terug, betreft het overwinnend leger zijn garnizoenen. Het levert geen slag meer, maar rust op zijn lauweren. En dan komt er een gansch andere taak die staat verricht te worden, de taak van het *bouwen*. Zoo is 't ook ons gegaan. Tot voor kort konden onze mannen in de Staten-Generaal en in de Pers volstaan met oppositie te voeren, thans

werden ze geroepen om meê den boedel te beredderen. Zoo keerden dan de hoplieden in hun tenten terug en er traden architecten naar voren om ons hun bouwplannen te ontrollen, en zulks niet alleen in de Residentie, maar heel het land door in onze Provinciën en tot in onze Gemeenteraden. En dan stonden we hier vaak o, zoo vreemd voor. In ervaring voelden we ons bij het Liberalisme verre ten achter en in theoretische studie vonden we voor dit gemis aan ervaring maar zelden vergoeding. En dit te minder, daar er niet aan te denken viel, om heel het Staatsgebouw tot op de fundamenten af te breken, en 't nieuw in eigen stijl op te trekken, maar we wel moesten aanbouwen aan wat het Liberalisme ons in zijn Rococostijl achterliet. Vandaar dat onze mannen heel een laag steen soms scheef inmetselden, die dan weer moest uitgehakt, of ook wel bouwden tegen elkaar in. Een kwaad waarbij dan soms nog booze naijver zich voegde, naijver soms zelfs tusschen de mannen van het *zwaard* en de mannen van de *truffel*. Want al dank ik met u onzen God, dat met name dit laatste kwaad, onder ons, tot zoo kleine proportiën beperkt bleef, toch zou het zelf-misleiding zijn, ons te ontveinzen, dat het ook onder ons èn insloop èn nog voortwoekert. En stellig waart ge niet verantwoord, zoo ge u niet aangordet om, zoo ge geboren strijder waart, elk te overprikkeld heldengevoel te bezweren, en zoo de truffel u is toevertrouwd, steeds scherper toe te zien, of uw bouwen wel een bouwen blijft in echt Calvinistischen stijl.

Een tweede gevaar komt zich hierbij voegen, dat gij niet minder scherp onder de oogen hebt te zien. Vergeet 't *verschil in leeftijd* niet. Na al wat sinds het midden der vorige eeuw uit ons midden wegstierf, komt thans aan de jongeren verreweg de meerderheid toe. Het geslacht waartoe wij ouderen behoorden, staat op 't heengaan; sinds lang is een nieuw geslacht aan 't opkomen en neemt straks onze plaatsen in. Vanzelf golfde hierdoor al spoedig onder ons tweeërlei strooming. Wie oud en welbe-daagd is, beeldt zich zoo licht in, dat wie niet in alles de oude voetstappen drukt, misgaat; en omgekeerd zijn de jongeren zoo licht ge-

neigd, op al wat oud is vuil-groene schimmel te ontdekken. Bij Salomo's leeggelaten troon heeft men reeds in oude dagen voor gelijk probleem gestaan, en stellig misgekozen. Te zeggen: ik ga met de ouden, of te jubelen: ik ga met de jongeren, zijn beiden leuzen die door het proces der historie worden gewraakt. En dan alleen kan het een volk, en zoo ook een staatkundige partij, wèl gaan, zoo de jongeren de erfenis der ouden weten te schatten, en zoo wie oud van dagen is de nieuwe levensontplooiing in het jongere geslacht eer uitlokt dan onderdrukt. Steeds sta ik zelf op mijn wachttorens, om te spieden, of er ook jonge mannen van geestelijk hooger rang komen opdagen, die we begroeten mogen als een verblijding door onzen God aan Zijn Christenvolk geschonken. Toen Bilderdijk oud werd, was het zoo heerlijk, dat naast hem de jonge Groen er reeds was. Zulke van God ons toebeschikte talenten — o, mocht er een echt genie onder zijn! — vinden dan ook vanzelf hun weg en worden ons ten zegen. Slechts zij hun toegebeden dat ze hoe eer hoe beter aansluiting aan *de ziel* van ons Christenvolk mogen zoeken vinden, en in 't woord dat ze spreken, iets van die warme bezieling mogen uiten, die aan onze voortrekkers in 't bloed zat. En daarom roep ik u toe: Laat de ouderen onder u de jongeren niet drukken, en laat de jongeren niet vergeten wat God ons ouderen geleerd heeft. Onze Studenten, onze Gereformeerde Jongelingsbond, onze Propagandaclubs, de jonge ijveraars in Patrimonium en de voorvechters op onze meetings, ze gaan in het eeren der ouden zoo beschamend voor; laten dan ook wij, ouderen van dagen, de jongeren met geestdrift begroeten als „de hope der toekomst”, en ze inhalen als „de hope des Vaderlands” van onzen God ons beschikt.

Er is een derde gevaar, waartegen vooral wij Nederlanders, op onze hoede hebben te zijn, en dat derde gevaar schuilt in ons sterk *individualisme*. Buitenaf is de Janplezier in trek, om met een half dorp er in rond te toeren, maar onder ons rijdt men liefst op eigen sjees als 't kan, met een eigen fokpaard ervoor. We zijn zoo geboren *Einspänner*. Het met een ander eens te zijn, lijkt zoo of men er geen eigen opinie op na houdt. Anders

dan ieder ander te denken, streelt zoo zoet het besef van eigen treffelijkheid. Op practisch terrein nu leert men dit wel af, want 't leven zelf eischt steeds de gemeenschap, maar zoo lang men nog op een eigen vliegscheepken in het nevelenheir der begrippen rondzwalkt, is het zoo tartend verleidelijk, hoog in de wolken toch vooral te pronken met een eigen vlag. Reeds onder onze schooljeugd spreekt die trek. Het vlieger-oplaten was van oudsher een vooral in het polderland geliefkoosd jongensspel, en dan bij voorkeur met een vlieger dien men zelf op het raam gespannen en zelf vooraf met prentfiguren van eigen knipsel beplakt had. Aan *saâmzingen* doen wij veel minder dan eenig ander volk, maar, en dit is de gelukkige keerzij, we huizen ook liefst apart. Over onze Oostergrenzen woont men met zes familiën in één woningkazerne, onder ons is het als regel: een huis per gezin. Er ligt dan ook in dit persoonlijk zich zelf willen zijn, iets schoons. De Engelschen hebben er ons van ouds om benijd, en zelf roemden ze den persoonlijken durf, als ze het uitzongen: „*Dare to be a Daniel, dare to stand alone; dare to have a purpose firm, dare to make it known*”. En voor die vastheid van karakter, die van geen verwegen of verwikken weet, kan ook ik, M. H., op 't altaar mijner bewondering zoo van harte een degelijk korrelken wierook ontsteken. Maar toch waarschuw ik u. Karaktervastheid ontaardt zoo licht in halsstarrigheid, zoo niet in koppigheid, en er zijn in onze landshistorie o, zoo smadelijke bladzijden met de spotbeelden van echt-domme eigenzinnigheden gevuld. Nu moet met dank erkend, dat we in de bange jaren, toen we in het diensthuis opgepropt bijeenzaten, hiervan minder geleden hebben. Maar toch, zóó waren we het diensthuis niet uitgeleid, of ook nu weer kwamen er sporen op van wat in de 17e eeuw tenslotte alles bedierf. Hier en daar weekte weer de een van den ander los. Vlaggetje na vlaggetje ging weer met eigen kleuren omhoog. Zelfs kwam er reeds verkoeling in sommige hart van de broederlijke liefde. Daarom ga ook tegen dit kracht-ondermijnend individualisme M. H. de stem mijner ernstige waarschuwing uit. Ik geef toe, het eischt de hoogste inspanning,

om onvervalscht met eigen stem, en dan toch in zuivere harmonie met de broederen, te zingen, maar juist in het bereiken van dit hoogste moet liggen 't ons wenkend ideaal.

Er komt nog een laatste gevaar bij, haast te teeder om er breed op in te gaan, maar toch moet het aangestipt. Reeds nu is bij enkelen een strijd om *recht* voor 't zich gedreven voelen door de aandrift des Heeren in de plaats getreden. Dat ligt niet aan de Juristen. Groen en Elout waren óók juristen, en toch, nooit dronk ik in de schoone jaren toen ik ze beiden nog bezoeken mocht, met voller teug dan juist bij dit edele tweetal dien heel anderen adem van hooger en heiliger bedoelen in. Wat hen drong en dreef was hun warm worden op de kwetsing, die ze aan hun eigen ziel gevoelden, als ze zien moesten, hoe aan de eere Gods in het Staatsbewind en aan den heiligen doop in Kerk en School op zoo tergende wijze werd tekort gedaan. Zooals een zoon voor zijn gehoonde moeder zou opkomen, zoo kwamen die trouwe getuigen op voor de geschonden majesteit van hun God. En juist dit greep zoo aan. Dat was het wat de harten verwon. Dat deed vonk na vonk uit hart in hart overslaan, en leende zonder zweem van veinzerij toch een zoo heilig karakter aan heel den nooit aflatenden strijd. Dat voelde men in alles. Aan de worsteling met het woord in 's Lands raadzaal; aan den strijd voor de waarheid in Christus' Kerk; en aan den kamp om 't kind op de Volksschool. En het is die geest, door hooger Geest gedrenkt, die in die bange, en toch zoo onvergetelijke dagen ons niet maar school na school met den Bijbel ontsloot, maar ook in die scholen ons mannen aan het hoofd gaf, die we nòg saâm als incarnatie eeren van wat de man die in onze scholen zal voorgaan, naar Gods heilig Woord zijn moet. Mannen die voor sober loon hun levenskracht aan Gods volk verpandden, om te redden de ziel van het kind. En nu, ik geef toe, zoo kon het niet blijven. Vanzelf komt na de geboorteweën ook de levensexistentie aan het woord, en ook het leven stelt zijn eischen. Maar laat ons voorzichtig zijn, Mannen-

broeders. Het stofgoud stuift zoo licht van de vleugelen af, en als eenmaal 't zilverwit en het goud dat op haar vederen zat, voor de duive te loor ging, wie zegt u dan, dat ze, straks, door het Goddelijk oog belonkt, nog met haar schoonheid pralen zal? O, ik geloof het met u, werkt weer Gods onwederstaanbare hand, dan is het niet uitgesloten, dat Zijn erfdeel niet nog eedler schoon dan voor nu vijftig jaren zal ontvangen; maar vergeet daarom geen oogenblik het hoog gebod, dat ge den Heere uwen God niet zult verzoeken. Het soms metterdaad noodzakelijk omzetten van de stille vreeze des Heeren in een rechtsquaestie, blijft van ons allen het uiterste der omzichtigheid vergen. Zeker, ook onze jonge mannen hebben straks in Staat en Gewest en Gemeente in allerlei post en betrekking te dienen. Van God ware zelfs af te bidden, dat ze het voor onze Koloniën meer dan dusver deden. Maar ook hierbij valt zoo licht soms een min heilige aandrift te speuren. Omdat men meêstreed, dáárom waant soms meer dan één zijn hand dan nu ook naar 't eereloon te mogen uitstrekken. Men heeft het jacht op baantjes gedoodverfd; het is erger, het is het ijveren voor zijn God tot het voetgetrappel van de claque verlagen, om dan, na afloop van het spel, met den bedelnap in de hand, bij het loket aan te kloppen en te vragen om loon.

En zeg nu niet dat ik te hard ben. Als door vleitaal jacht op invloed moet gemaakt, hoor ik onder u niet thuis. Waar de donkere wolken zoo van alle kant opzetten, is u te waarschuwen een last die mij is opgelegd. Vergeet niet, ge zijt uit het diensthuis wel uitgeleid, maar de poort ervan bleef nog altoos noodigend op de kier staan. En daarom laat mij 't u aanzeggen, op 't oogenblik zelf dat de heilige band die u aan uw God bond, weer mocht losraken, drijven de rakkers, zooals onze Vaderen de handlangers van den beul noemden, u achter de ijzeren grendelen in het diensthuis terug.

Ik zeg meer, en wijs er u zelfs met nadruk op, hoe ons optrekken in *Coalitie* in niet geringe mate het vierderlei gevaar waarop ik u wees verhoogt. En toch, vrije keus hebben we hier niet. Als Antirevolutionairen alleen vormen we een te kleine minderheid in 't land. Ik heb u dit nooit verheeld en blijf er u steeds aan herinneren; want bij elke partij die op te hoogen voet leeft, loopt 't vroeg of laat spaak. Vooral in onzen tijd, nu de stembus de rollen uitdeelt, blijft, zonder *Coalitie*, wie in minderheid is vanzelf buiten het bewind. In oppositie kan men, zooals in Groen van Prinsterer's dagen door heldenkamp in het woord de bewondering der omstaanders afdwingen, maar zoo komt het dan ook aan de afgebeden keer in 't beleid van 's Lands zaken nooit toe. Was er kans, om door 't volharden in ons eens zoo schitterend isolement binnen afzienbaren tijd de meerderheid onder eigen banier te verzamelen, dan zou ik zelf u toeroepen: Blijft op uzelf staan, en bereidt u juist daardoor straks te schooner triomf. Maar zoo ge ziet en tast, dat hierop in geen twee menschengeneraties uitzicht bestaat, zet dan ook geen te hooge borst op. Het meer lijken dan we zijn, kon mij nimmer bekoren. Reeds voor meer dan dertig jaren zette ik daarom 't eerst onder allen, het pleit voor evenredige vertegenwoordiging in. Liever tien man van stavast in 't gelid, dan honderd verlopen namen op de rol, is steeds mijn leuze geweest, en bij die leuze volhard ik. Maar juist die nuchtere blik op het hoog geding laat ons dan ook onverbiddelijk geen andere keuze, dan om met behulp van verwante partijen meê zelf de verantwoordelijkheid voor het bewind te aanvaarden. Aanvankelijk kon dit nog niet. In de eerste beginjaren van onzen strijd zou zulk een *Coalitie* ons in de Conservatieve fuik hebben gedreven. En wat, ook afgezien hiervan, den doorslag gaf, eer er van *Coalitie* sprake kon zijn, behoorden we ons zelf op eigen erf te organiseren. Maar nauwelijks waren we hiermee gereed en was het toenmalig Conservatisme op zij geworpen, of, door Groen van Prinsterer hiertoe aangespoord, ontwierp ik onverwijld het veldplan, waarin saam-optreden mét de Roomsche partij regel zou zijn. Van Roomsche zijde

is men toen ons hierbij op heusche wijze tegemoet gekomen. Dr. Schaepman's verdiensten zal ik in dit opzicht nimmer vergeten. En zoo kwám dan de Coalitie er. Eerst van twee, en straks, toen een deel geestverwanten van ons afzwierf, van drie schakels in snoer van trouw en manneneer verbonden. Vrucht van die Coalitie is toen het omslaan van het Bewind geweest, eerst onder Mackay, daarna onder het door mij-zelf geformeerd Kabinet, en nu ten derde male onder Heemskerk. Wat dit voor onze scholen beteekende, wijzen de cijfers uit. We stonden op 480 onder Mackay, en zijn nu reeds tot 1040 geklommen, en ook het scholieren-aantal werd meer dan verdubbeld. En natuurlijk, daartoe bepaalde onze winste zich niet. Op élk gebied schoven we vooruit. Denk aan de Drankwet, denk aan de Zedelijkheidswetten. Zie op wat uw Zending won. Vergeet vooral niet, onze winste voor Insulinde. En immers dan roemt ge uit volle borst met mij: De Heere heeft groote dingen aan ons gedaan.

Ik weet wel, er is ook een schaduwzijde. Niet alsof onze Coalitie onnatuurlijk zou zijn. Veeleer is er een band, die ons, nog eer we saam *toetraden*, reeds *saambond*. Ik heb 't in de Kamer *onze mystieke unie* genoemd, en dit mij onder 't improviseren ontvallen woord sloeg, omdat 't zoo waar was, in. Maar met dit al, we zijn drie groepen in 't getal, en een driewielswagen rijdt met het voorwiel altoos wiegelend. De ééne groep aast dan zoo licht op een doelwit, dat de twee andere gecoaliseerde partijen koud laat. Vooral met de jongste der drie opgekomen groepen gaf dit reeds meer dan eens molest; èn om de zaak zelve èn soms meer nog om de niet al te heusche wijze, waarop men de toejuiching van Links bij zijn schijntriomf in ontvangst nam. Er is toch ook een Coalitie-adat. Juist omdat we niet op contract vereend, maar alleen door het *Pro Rege* saamgebracht zijn, botst het dan zoo vaak op concrete punten. Van de overzijde gluurt men daarop dan met echte haviksoogen en giert en sist er tusschen in, om ons tegen elkaar op te hitsen. Zelfs met zoet gefluit en lieve handdrukjens aan de groep die hun kant

koos, zetten de mannen van Links het dan op een tergen van wie 't afleî. Dat koelt dan de liefde voor de Coalitie zoo licht af, en als op zulk een tartend oogenblik de beslissing moest vallen, lag vermoedelijk heel de Coalitie, eer iemand er op verdacht was, om koud. Al wat bij Coalitie op een meêdoen *met* den vijand *tegen* den bondgenoot ook maar lijkt, kwetst en dreigt met breuke. En toch blijft mijn advies: Breekt nu althans niet. Ik zeg niet dat er geen tijd kan komen, dat breuke eisch zal worden, en dan zal ik U waarschuwen, maar nu ge vooruit zelve weet, dat breuke onder ons de Coalitie van Links, maar dan onder Troelstra, in de macht zou brengen, maan ik uit volle overtuiging tot aaneensluiting en tot staan blijven in 't gelid.

Wat ik u zoo op 't hart druk, ziende op den Coalitie-barometer, die volstrekt nog niet op storm staat, geldt in nog engeren zin voor den thermometer die, opgehangen in den Ministerieelen hoek, immers ook weet van rijzen en van dalen. Beide, Coalitie-gehakketeer en Ministerieel gehaspel, hangen saam, maar 't eerste zegt u of de atmosfeer zich ontladen gaat, het tweede wijst alleen op graadverschil in temperatuur. Maar toch ook hierop moet gelet. Immers wat vooral bij min-principieel aangelegde naturen u zoo telkens verontrust, is de gedurig opkomende neiging om, zit er een Rechtsch kabinet, het Antirevolutionaire vaandel tijdelijk in de koker op te bergen, en voorshands alleen met de Ministerieele kleuren te wimpelen. Aller goede trouw blijve hierbij onverdacht, maar op 'tgevaar dat hierin schuilt, kan toch niet ernstig genoeg gewezen, omdat voet geven aan zoo simpele verwarring ons Antirevolutionaire vaandel alras zoek zou doen raken, en hield ze aan, ons vergiftigen kon tot in het aderweefsel van ons bloed. Het zou dan óns vergaan, zooals het aan de Liberalen onder het Sociaal-democratisch commando verging, nu tegen wil en dank onder Troelstra's leiding al wat Links heet, versocialiseert. Verstaat mij wel,

Mannenbroeders. Tweeërlei plicht legt de huidige toestand u op. Ge hebt, gelijk steeds, ook nu in de eerste plaats voor uw Antirevolutionaire gezondheid te zorgen, en eerst, in de tweede plaats, maar dan ook met alle kracht en beslistheid, hebt ge te steunen het thans zittend Kabinet. Antirevolutionair blijft de geslachtsnaam op uw politieke *geboorteacte*, ministerieel staat niet op uw geboorteacte, maar wordt telkens voor vier jaar bijgeschreven op uw politieke *reispass*. Toen voor straks vijf jaren beide stukken niet bleken te kloppen, sprak ik, als verantwoordelijk, wjl aangesteld, leider van onze partij, zonder aarzelen van mij af, en ik dank het Antirevolutionaire volk, dat het destijds het pijnlijke hiervan inzag en trouw aan mijn zijde stond. Maar juist omdat ik, als het moet, niet wijk, en gij dit weet, meen ik thans ook aanspraak op uw volgen te hebben, indien ik thans zeg: Steunt als één man het nu zittend Kabinet. Ik geef u de verzekering, Heemskerk, al wipt hij soms wat luchtig in 't zaal, marchandeert op het stuk van beginselen nooit. Ge kunt hem principieel ten volle vertrouwen. En hetzelfde geldt van zijn drie Antirevolutionaire collega's. Talma koos in zijn sociale politiek de rechte lijn. Aan Malefijts instemming met onze beginselen heb ik althans nimmer getwijfeld. En Colijn, al trad hij pas kort geleden in 't vaderland op, stond van meetaf als een onzer kranigste voorvechters naar Links steeds zijn man.

Maar gelijk van zelf spreekt, volgt hieruit volstrekt niet, dat deze mannen daarom *al* onze Antirevolutionaire eischen in hun ministerieel program konden overschrijven. Dat kon ik in 1901 ook niet; en dit kan geen enkel Kabinetsformateur ooit doen, zoo hij te vormen heeft een *gemengd* Kabinet. Het program van zulk een Kabinet is wel niet beperkt tot datgene waarin de drie ge-coaliseerde groepen het strikt eens zijn. Dan toch zou de minst aandurvende groep het parool uitgeven, en wie op meer aandrang altoos moeten achterstaan; en dit kan natuurlijk niet. Altoos moet daarom de formateur van het Kabinet den pas zoo weten aan te geven, dat wel wie al te rad vooruit wil, zich te matigen heeft,

maar dat toch ook de al te langzame aanstapper wat beenen moet maken om bij te blijven. Maar toch blijft zulk een gemengde schaakpartij, voor ons vooral, altoos lastig. Een Coalitie-kabinet kan aan geen van de drie partijen haar vollen eisch geven, en dan komen wij, Antirevolutionairen, er allicht het soberst af, niet omdat we niet meêtellen, maar omdat ónze eischen vaak het verst gaan. Dit geeft ons dan soms een bittere pil te slikken die we er haast niet door kunnen krijgen. Maar voegen moeten we ons erin. We kunnen niet eischen, dat de beide andere groepen steeds naar onze pijpen dansen zoo min als wij 't doen naar de hunne. Zij en wij moeten ons schikken, en dit deert ook niet, mits men ons maar niet belet om zelf onvervalscht op onze eigen horlepijp voort te doedelen, en er in Kamer en Pers beide voor te waken, dat geen stuk van ons Antirevolutionair program teloor ga. Eerst als het Kabinet ons *dit* beletten wilde, zou 't spanning geven. Begrijpen daarentegen èn Kabinet èn Partij beiden, dat we voor het Kabinet door het vuur gaan, mits met de vlag omhoog, waarin onvervalscht onze Antirevolutionaire kleuren blijven wapperen, en dit niet alleen *buiten* maar ook *in* de Kamer, dan blijf ik danken voor wat we ook in dit Kabinet bezitten, en zal toch, viel vroeg of laat ook dit Kabinet weg, onze partij, onder haar roemruchte banier, nog fier en onverwinnlijk in 't land staan.

Mannenbroeders, het zou zoo schoon zijn, zoo we ditmaal, na uit het diensthuis te zijn uitgeleid, eens niet door eigen schuld in de woestijn terug moesten, maar, na eenmaal de Jordaan te zijn doorgetogen, in het land der belofte konden binnentrekken. In de stembus, die in '13 komt, schuilt de belofte hiervoor. Mits we vast aaneengesloten blijven, en elk man zijn plicht doe, wacht ons in '13 nog schitterender overwinning dan in 1909 ons deel werd. Natuurlijk niet zonder een gul ouden-dag pensioen, maar dät komt er, en anders wordt toch alles hachlijk. Maar is aan dien

socialen eisch eenmaal voldaan, dan wenkt ditmaal vooral ons het hoogste motief, want in 1913 gaat 't op Grondwetsherziening, ook van Artikel 194, de te late verhooring van Groen van Prinsterer's bede van voor veertig jaar. Voor den Coalitieband nu zullen uw leiders wel zorgen; draagt gij daarom slechts zorg, dat ge in eigen kring voltallig in 't gelid staat, uw handgrepen niet verleerd hebt, en uw patroontasch terdege gevuld houdt. Gelijk overal en altoos zijn er ook onder u bedaarder en meer vooruitdringende geesten. Een goed leger kan noch de zware batterij, noch de lichte cavallerie ontberen, mits maar eenerzijds de versteende zoutpilaren u aan de Doode Zee van het Conservatisme niet ophouden, en anderzijds de wielradtooveraars niet te ver vooruitvliegen uit het gezicht van het hoofdcorps. Ge hebt 't in uw voordeel, dat Links nog altoos bezig is, uit vier diverse lappen den Coalitiemantel waarin men zich hullen wil saam te rijgen, uit Vrij-liberaal fluweel, uit Unie-liberaal katoen, uit Vrij-democratisch vilt en uit Sociaal-democratisch kemelshaar; een bedelaarsdeken als kapotjas die, na twee jaar slijtage, straks toch weer kapot scheurt. Maar vergeet niet, ook gij hebt uw kerkelijke geschillen, en ook bij uw Calvinistische evolutie ontpopt de nieuwe formatie zich niet in elken kring volmaakt gelijk. Dit kon gapingen in de slagorde geven, die gapingen konden ook bij u tot spanning leiden, en dan zijt ge weg. Op uw stuk staan is best, maar ge mist er om uwer broederen wil 't recht toe, zoo de nood aan den man komt. En daarom hoort, hoort Mannenbroeders, naar wat ook u van Boven wordt toegeroepen: *Ik ben de Heere uw God, die u uit het diensthuis heb uitgeleid*. Verspeelt, bederft gij dan door euvelen zin niet het groote werk dat uw God onder ons gewrocht heeft. Wij saâm moeten klein, uw God alleen groot zijn, aldus luidt het vast beding, of uw zegepraal houdt geen stand.

En gunt me nu ten slotte nog een kort woord over mijzelf. Ik ben oud, maar nog niet op, en wat ik aan kracht nog behield, blijf ik u ten dienste stellen. Ik mag niet anders. Immers uw trouw en liefde was en bleef de zachte zonnegloed, waarbij mijn

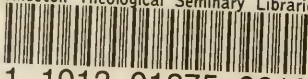
kracht eens ontlook, toen aanwies, en nu nog nabloeit. Ik ben een veelszins zoo gelukkig man geweest. Ik heb niet alleen geploegd, en gezaaid, maar ook schoven van den akker mogen wegdragen. Herinner u slechts onder wat bittere teleurstelling Groen van Prinsterer wegstierf en ge zult den dank die mijn hart vervult verstaan.

Maar toch was 't niet alleen uw liefde die dit wrocht. Ook de Simeï, die mij als eens David navloekte, mocht mij op mijn levenspad verzellen, en niet minder aan dien Simeï dank ik een deel van mijn kracht. Fiolen van smaad en verguizing heeft hij, te meer daar geen onzer onfeilbaar is, al die jaren over mij uitgegoten. Maar juist die jarenlange smaad is mij een bron van sterkte geworden. Lof verslapt en wierook bedwelmt, maar smaad sterkt, en hoon hardt. Wrok tegen mijn belagers heb ik daarom nooit gekend. Ik voelde 't zoo, wie mij 't scherpst havende, kreeg er 't best af wat er toch af moest. Zoo heb ik bij 't naderen van het einde van mijn weg vriend en vijand beide te danken, of liever voor beide Hem te danken, die mij beiden ontmoeten deed. Toch altoos met dit verschil, dat wie mij gram werd, mij de wonde sloeg, terwijl uw liefde de olie indruppelde, die dan de wonde weer genas.

Broeders, daarvoor zij de dank u. uit 't diepst mijns harten geboden. Zoo toch zijn de litteeken en, die ik draag, voor u de eere teeken en van uw trouw geworden. Vergelde onze God 't u, als ge ooit zelf in leed mocht verzinken, en blijve Hij ook in den nu komenden strijd van 1913 ons de Springader van die heilige kracht, die alleen ons de overwinning bezegelen kan.

Ik heb gezegd.

Princeton Theological Seminary Libraries

1 1012 01275 0610

